

NYUSZTAY LÁSZLÓ*

Berlusconitól Berlusconiig: az olasz külpolitika néhány vonása a 2000-es években

FROM BERLUSCONI TO BERLUSCONI:

SOME FEATURES OF ITALY'S FOREIGN POLICY IN THE 2000S

A relatively young nation state of 140 years of age, Italy had to face quite a few challenges in the course of her history. Though one of the defeated powers of WW2, the country suffered considerably less than her former allies and could reach, as a member of both the Trans-Atlantic Alliance and the European integration, the status of a widely reputed medium-power.

Italy's significance does not seem to be declining under the post-bipolar international order either. After the cold war, the country could be characterised by landslide changes in internal politics. The new setup was symbolised by the appearance, departure and re-appearance in power of the „naughty boy” of Italian political life, Silvio Berlusconi. The two government cycles of this politician focused on some common priorities in foreign relations as e.g. to increase the country's European and global influence, manifestation of adherence to NATO and to the USA, a special attention to the Mediterranean and the Balkans, an active role in the Middle East.

The central-left government of Romano Prodi that led the country between the two periods of Berlusconi, modified the priorities of foreign policy on some important points, aiming at the restoration of the European and international prestige of Italy. In the summer of 2008, Berlusconi came back to power as a result of extraordinary parliamentary elections. In the new cycle, he has to face three challenges: the international financial and economic crisis with its impacts on Italy, the 90% reliance of the economy on external energy sources and the ever growing wave of illegal immigration.

(Történelmi előzmények, háttér-tényezők) Olaszország egységes nemzetállami történelmének nem egészen másfél évszázada során nem egyszer került nehéz helyzetbe, kudarcait, ballépéseit azonban viszonylag gyorsan volt képes korrigálni és fedtetni a nemzetközi közvéleménnyel. Ebben a kedvező nemzetközi feltételek is segítettek, például a második világháborút követően, amikor a tengely-hatalmokról 1943 közepén levált, de mégiscsak vesztes országgént számon tartott Itália korábbi szövetségeseinél kevesebb ember- terület- és presztízs-veszteséget elszenvedve, történelmileg rövid időn belül az európai integráció és a transz-atlanti szövetség tagjaként, elismert közép-hatalmi státuszt ért el. Amint arra az ország modern történelmének és nemzetközi szerepének kutatói rámutatnak, ebben a gyors regenerálásban legalább olyan fontos szerepe volt az 1947. évi párizsi békeszerződések olasz szemszögből viszonylag „kíméletes” előírásainak, továbbá az UNRRA- és MARSHALL-segélyeknek, mint az olasz társadalom fasizmussal való szakításának, a militáns nacionalista ábrándok feladásának, s egy új, demokratikus, alkotmányos rend tudatos kiépítésének (PANKOVITS, 1998: 11-38., HORVÁTH, 2005: 226-228.) Hozzájárultak a folyamathoz olyan tényezők is, mint az ország gazdag szellemi-

* BGF Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, tanszékvezető főiskolai tanár.

kulturális hagyományai, az olasz kultúra, művészet és ipari formatervezés európai és világméretű kisugárzása, a határon túli, több tízmillió diaszpóra befolyása, tehát az „olasz eredetiség”, amely Itáliát a 20. század második felétől mindmáig a nemzetközi kereskedelem, a tudományos kutatás, a kulturális és oktatási kapcsolatok, valamint az idegenforgalom megkerülhetetlen célterületévé avatták. (Az olasz külpolitika történelmi-kulturális gyökereiről l. bővebben: MANCINI:2000).

E sajátosságok miatt is lehetett a háború utáni új Olasz Köztársaság fontos szereplője a kétpólusú világrend Európájának és maradhatott jelentős hatalom a bipolaritás felbomlását követő új, formálódó világrend keretei között. Ezzel együtt az elmúlt öt-hat évtized Olaszországról szóló elemzéseiben gyakran találkozunk az „instabil helyzet”, „kétarcú fejlődés”, az „ellentmondásos teljesítmény és országkép” kulcs-kifejezésekkel. Ezekből a részben máig érvényes és a külpolitikát is nagy mértékben meghatározó ellentmondásokból az alábbiak érdemelnek kiemelést:

1) A második világháborút lezáró békeszerződéseket követően az ország fokozatosan visszanyerte szuverenitását, lezajlott az újjáépítés és a fasiszta állami berendezkedés helyén kiépültek a parlamentáris jogállam struktúrái. Az országot a bipolaritás túlnyomó részében a legerősebb jobbközép politikai erő, a Kereszténydemokrata Párt (DC) vezette, egyedül, vagy koalícióban, időnként szoros versenyben az Olaszországban komoly hagyományokkal és társadalmi beágyazottsággal rendelkező, az 1970-es és 1980-as években „eurokommunista” irányban fejlődő, a választók egynegyedét-egyharmadát maga mögött tudó Olasz Kommunista Párttal (PCI). Ezt a felállást a két nagy tömbön kívüli erők (különböző bal- és jobbközép pártok, illetve a változó társadalmi támogatottságú szélsőséges mozgalmak) általában nem voltak képesek érdemben megingatni, kivételként az 1980-as évek szocialista (PSI) kormányzati időszakát tekinthetjük. Mivel azonban a sajátos olasz választási rendszer és az elfogadott politikai játékszabályok a vizsgált korszakban lehetővé tették a parlamenten belüli és kívüli, nyílt és permanens vitát és versengést, sőt, a hatalom egyfajta ellenőrzését is az ellenzék és a rendkívül erős civil oldal részéről, a kétkamaras törvényhozásban általában csekély többséggel rendelkező, rövid életű kormányok váltották egymást: 1945 és 2000 között 58 kormánya volt az országnak. Nem volt képes a politikai élet stabilizálására sem a „történelmi kompromisszum” jegyében fogant részleges kereszténydemokrata-kommunista hatalommegosztás, sem az 1980-as évek DC-PSI váltógazdasága.

Az 1990-es évek elején ez az instabil belpolitikai szerkezet további megrázódásokat szenvedett és gyökeresen átalakult, két tényező együttes hatására. Az egyik a Szovjetunió és a keleti blokk széthullása következtében válságba jutott olasz kommunista mozgalom felbomlása és meggyengülése, a másik pedig az évtized elején kipattant és a teljes politikai elitet érintő korrupciós botrány-sorozat, amely a hagyományos pártok vezetőinek és aktívájának jelentős részét kiiktatta a politikai életből („Tiszta Kezek” kampánya). A teljesen dezorganizált politikai élet újjászervezésére a jobboldalon három új párt vállalkozott: a jobbközép erőket gyűjtő Forza Italia (FI), a poszt-fasiszta mozgalomból fokozatosan mérsékelt nemzeti erővé váló Alleanza Nazionale (AN), valamint a gazdag, fejlett északi tartományok különállási, elszakadási törekvéseit kifejező Lega Nord (LN). A régi vezetők letűnésével kialakult vákuumba ekkor lépett be, az FI vezetőjeként, a sikeres üzletember és média-cézár, SILVIO BERLUSCONI, aki hárompárti koalícióban, 1994-ben történt első választási győzelmétől máig 3 szakaszban (1994, 2001-2006, 2008-) összesen közel 8 évet töltött a hatalomban, a közbeeső időszakokban (1995-2000, 2006-2008) pedig balközép (poszt-kommunista, szocialista, radikális, zöld stb.) utódpartii koalíciók, illetve szakértői kabinetek kormányoztak.

Az 1990-es évekre a 20. század két, nagyhatású narratívája közül a nemzeti-szocializmus MUSSOLINI-féle, illetve a Movimento Sociale Italiano (MSI) által képviselt neo-válfaja gyakorlatilag eltűnt, a marxista-gramscianus szocializmus-eszme és politikai mozgalom pedig elvesztette korábbi vonzerejét, tömegbázisát Olaszországban. Mindez nem jelenti azt, hogy a két – a maga idejében határozott nemzetközi politikai üzenettel is rendelkező – irányzat ne élne tovább egyes politikai szereplők jelszavaiban, cselekvéseiben. Például a korai Alleanza Nazionale ultra-nacionalista, szlovén- és horvát-ellenes felhangjaiban, a Lega Nord bevándorlás-ellenes xenofóbiájában, gyakran szélsőségesen anti-globalista és EU-ellenes retorikájában éppúgy nem nehéz felfedezni a történelmi forrást, mint a baloldalnak az 1956-os magyarországi forradalom és szovjet beavatkozás 50. évfordulóján kirobbant katartikus ön-reflexiójában¹, vagy egyes politikusok Oroszországgal szembeni túlzóan megértő, kritikátlan attitűdjében.

2) Nem kevésbé ellentmondásos volt a gazdaság fejlődése. Az európai integráció alapító tagjaként Itália élni tudott kibővült lehetőségeivel és rövid idő alatt önálló nehézipari, gépipari bázist teremtett, piacra találtak a gyorsan bővülő könnyűipar és a mezőgazdaság termékei is, többszörösére nőttek az idegenforgalmi bevételek. Az 1950-es és 1960-as években látványosan beindult növekedés – a későbbi kiugró eredmények és átmeneti megtorpanások után – az 1980-as évtizedre évi 3% körül stabilizálódott, az ország a világgazdasági ranglistákon az 5-8. helyre került, megelőzve Nagy-Britanniát és szervesen integrálódva az EK-ba (erről bővebben: HORVÁTH, 2005: 236-243.).

Ugyanezen időszakban az olasz gazdaság változatlanul súlyos, jórészt örökölt aránytalanságokat mutat. Ilyen mindenképp előtt az északi és déli régiók között fennmaradt fejlettségi különbség, amely az uniós viszonyításban mindvégig magas munkanélküliségi és inflációs rátákban, helyenként kiugróan magas szociális különbségekben nyilvánul meg és hozzájárul a növekvő államháztartási deficit és külső eladósodás kialakulásához. Másrészt lényegében fennmaradt a gazdaság világgazdasági kitettség, amely megmutatkozott a mezőgazdaság GDP-n belüli viszonylag magas arányában (az EGK/EK-ban a mezőgazdaságból élők közül minden harmadik olasz), továbbá a csaknem teljes energia-függőségben. Utóbbira jellemző adat, hogy Olaszország energia-szükségletének 85-90%-át importból kénytelen fedezni, ez túlnyomó részt fosszilis energiaforrásokat jelent. Energia-mérlegében a kőolaj és a földgáz 81%-ot tesz ki, az elektromos energia 20%-át importálni kénytelen, a nukleáris energia termelését szolgáló létesítmények építését 1987-ben, népszavazáson elvetették. (Energia-konferencia, 2007, Nucleare: quale futuro...)

3) Ellentmondásos a kép az ország nemzetközi beilleszkedéséről, kapcsolatrendszeréről, Európában és a világban elfoglalt helyzetéről is.

A párizsi békeszerződések után megindult és néhány éven belül kiteljesedett Olaszország nemzetközi „emancipációja”, teljes befogadása a nyugati világ nemzetközi intézményeibe. Az ALCIDE DE GASPERI vezette kormányok komoly sikereként könyvelhető el, hogy az ország 1948-ban az elsők között csatlakozhatott az OEEC-hez (Organisation for European Economic Co-operation), 1949-ben alapító tagja volt a NATO-nak (a Szövetség déli parancsnoksága Nápolyban székel) és az Európa Tanácsnak, 1958-ban az Európai Gazdasági Közösségnek (DE GASPERI mellett a kor-

¹ Az OKP-n belül 1956 megítélésében kialakult vitáról és az 1988 utáni korrekciókról l. Pankovits, 2005 és Andreides Gábor, 2009, 11-22. old.

szak neves olasz közéleti személyiségét, ALTERO SPINELLIT az európai ingráció „alapító atyái” között tartják számon). Teljes szuverenitása visszanyerésének szimbólumaként 1955-től tagja az ENSZ-nek, ugyanebben az évben szintén részese a Nyugat-Európai Unió megalapításának. Az 1950-es évek végére Itália minden fontos nemzetközi szervezet tagja, beleértve az ENSZ szakosított és kapcsolt ügynökségeit (a FAO központja Rómában van) a Nemzetközi Valuta Alapot, a Világbank-csoportot, továbbá részes állama a GATT/WTO-nak.

Ez a nemzetközi szerep a bipolaritásban újabb dimenzióval bővült, összhangban az ország geopolitikai adottságaival és az olasz külpolitika hagyományos balkáni orientációjával. Itália kezdettől fogva aktív részese a blokk-közi párbeszédnek és az európai enyhülés folyamatának 1975-től alapító tagja az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletnek (majd: Szervezetnek) tevékeny szerepet vállal a szintén „blokk-transzcendens” Alpok-Adria Munkaközösség 1978. évi megalakításában és komoly része van az utóbbi bázisán 1989-ben létrejött Quadrilaterale, Pentagonale, Hexagonale (a későbbi Közép-Európai Kezdeményezés), továbbá az olasz-szlovén–horvát–magyar Quadrilaterale (Q4) létrejöttében.

Mindezen elismerésre méltó fejlemények mellett Olaszországnak számolnia kell a külpolitikai mozgásterét korlátozó néhány körülménnyel is. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy bár tagja a világgazdasági folyamatok formálásában befolyásos G-7, G-8, G-20 formációknak, nem állandó tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának és a nemzetközi pénzügyi intézményekben is általában alacsonyabb kvótával (és döntési befolyással) rendelkezik, mint az európai nagyhatalmak. A NATO-n belüli több évtizedes szerepét a szakértők általában „hű szövetségesként” írják le (beleértve stratégiai nukleáris fegyverek befogadását, továbbá a délszláv háborúban vállalt békefenntartási kötelezettségeket is), aki sem a Szövetség doktrínáitól eltérő magatartással, sem különlegesen értékes hozzájárulásával, vagy kezdeményezésekkel nem tűnik ki, katonai képességei vitathatóak, haderejének modernizációja hosszan elhúzódik (NUTI, JUHÁSZ).

Ez a kettősség jellemző az Európai Unióban (és elődjeiben) elfoglalt olasz pozíciókra is. A bizottsági, tanácsi és parlamenti döntéshozatalban e pozíciók ugyan nem sokban különböznek az európai nagyhatalmak, Nagy-Britannia és Franciaország súlyától, s 2001-2005 között ROMANO PRODI személyében a Bizottságnak olasz elnöke is volt, mégis, az elemzők Olaszországot általában nem számítják az integráció „kemény magjához”, a mélyülés és bővülés fő irányát leginkább befolyásoló „német-francia motorhoz”. Ebben szerepe van az olasz gazdaság utóbbi évtizedekben mutatott egyenetlen teljesítményének, a maastrichti konvergencia-kritériumok (pl. államháztartási deficit, külső államadóssági ráta) tökéletlen teljesítésének és a belpolitikai élet permanens bizonytalanságainak, megrázkódtatásainak, a szélsőségek időleges térnyerésének. Ezzel magyarázható például, hogy olasz részről nem jutott elegendő erőforrás és figyelem a rendszerváltások utáni közép-kelet-európai régióban megnyíló gazdasági lehetőségek még intenzívebb kihasználására, ahol a jó pozíciókkal induló Olaszországnak – mind a kereskedelmi kapcsolatokban, mind a tőkebefektetésekben – meg kell elégednie a 3-10. helyek egyikével, a korábbi évtizedek „Ostpolitik”-jára építő Németország, az USA és más nyugati riválisai mögött.

E sajátosságokkal is magyarázható, hogy az olasz külpolitika, amely elvben az európai nagyhatalmakkal azonos státuszt és döntési részvételt vindikál magának az európai és globális folyamatokban, gyakorlati téren a bipolaritás teljes időtartamában, sőt, alapjában máig tartózkodik a markáns fellépésektől és akcióktól, nemzetközi attitűdje lényegét tekintve „követő és pragmatikus” (RAPCSÁK, 2000, GYAPAY,

2001). Összességében komoly eltérések állapíthatók meg a hivatalos olasz politika nagyhatalmi ambíciói és az ország reális képességei és teljesítménye között.

Fentiekkel összefüggésben kissé felemásan alakul a külföld felé „átjövő” ország-arculat is. Itália tagadhatatlan gazdasági eredményei, kulturális, sport stb. sikerei természetesen eljutnak a nemzetközi közvéleményhez. Ezek mellett azonban, a nemzetközi médiában részben tovább élnek olyan, nem éppen előnyös, sztereotip megítélések, is mint pl. a gazdasági fejlődést segítő „szerencsés” nemzetközi feltételek meghatározó szerepe, a „zűrzavaros belpolitikájú” ország megbízhatóságának megkérdőjelezése, a BERLUSCONI-jelenség általánosítása és ezzel összefüggésben az olasz karakter, mint „őszintétlen, dörzsölt, ügyeskedő”, „mások kárára érvényesülő”, „maffiózó”, „könnyűvérű, déli, hedonista” típus-ként történő beállításai.

(Berlusconitól Berlusconiig: folyamatosság és eltérő hangsúlyok a külpolitikában)

Az előzőekből is kitűnően a nemzetközi kötődések és a külpolitika addig jelentett abszolút prioritást a háború utáni kormányok számára, amíg az ország ki nem vívta európai emancipációját és teljes jogú résztvevőjévé nem vált az európai integrációnak és a transz-atlanti szövetségi rendszernek, továbbá el nem foglalta helyét a globális politikai-biztonsági és gazdasági-pénzügyi intézményekben. Az ország nemzetközi státuszának rendeződésével, az 1960-as évektől kezdve a politikai pártok és a kormányok programjaiban a külpolitika és Európa-politika egyike maradt a fontos dimenzióknak, de mind a programokban, mind a politikai közbeszéd és versengés agendáján háttérben maradt az éles küzdelmekben gazdag belpolitikai és gazdasági élet tematikájával szemben. Ezen olyan nagy hatású, de szimbolikus jelentőségű események és körülmények sem változtatnak érdemben, mint az Európai Közösséget megalapító Szerződés 1958. évi, majd 56 évvel később az (azóta napirendről lekerült) Európai Alkotmány-szerződés aláírásának római helyszíne, fontos nemzetközi szervezetek (FAO, IFAD, Unidroit) római, a Közép-Európai Kezdeményezés trieszti székhelyei, vagy a NATO Déli Parancsnokságának nápolyi központja.

A külpolitika követő-pragmatikus jellegéből fakadó viszonylagos folyamatosságát, s ezzel összefüggésben a belpolitikával szembeni háttérbe szorulását illusztrálja az a tény, hogy az 1990-es és 2000-es évek egymást váltó bal- és jobbközép kormányai bukásának (illetve hatalomra kerülésének) okai között általában nem találunk az első helyeken külpolitikai témákat, amint ezt az alábbi táblázatban összefoglaljuk:

<i>Kormányzati ciklus</i>	<i>Kormány összetétele</i>	<i>Kormányfő</i>	<i>Kormány bukásának okai</i>
1991–1993	DC, PSI, szakértői	CRAXI, AMATO, CIAMPI	• korrupció, „Tiszta Kezek”
1994	FI, AN, LN	BERLUSCONI	• a Berlusconi-szindróma • a szövetségesek követelései
1995–1996	Szakértői	DINI	–
1996–2000	„Olajfa” (PDS, PRC stb.)	PRODI, D’ALEMA, AMATO	• az euró bevezetését kísérő restrikciók társadalmi hatásai, adóemelések, munkanélküliség • koalíciós széthúzás, PRC leválik

2001–2006	CdL (FI, AN UDC), LN	<i>BERLUSCONI</i>	<ul style="list-style-type: none"> • gazdasági pangás, mutatók romlása • korrupciós vádak, bűnperek → nemzetközi tekintély csökken • LN meggyengülése
2006–2008	L'Unione (PD+ 8 párt PRC, PCI, ex DC, Zöldek, „Értékek Itáliája” stb.)	PRODI	<ul style="list-style-type: none"> • szétszórt, megosztott, tétova baloldal, csekély többséggel • gyengén teljesítő gazdaság, • megszorítások, reformok hatása • botrányok, Nápoly, közbiztonság
2008–	PdL (FI+AN) LN	<i>BERLUSCONI</i>	<ul style="list-style-type: none"> • még nyitott, de a viták nem a külpolitikáról szólnak!

Források: PANKOVITS, 1998, 2006; HORVÁTH, 2008, Italian Outlook, 2007.

Amint a táblázatból kiderül, a bukás okait az elemzők kivétel nélkül a gazdasági nehézségek és a belpolitikai problémák számlájára írják. Utóbbiak között visszatérő kihívás az olasz parlamenti pártstruktúrának a választási rendszer egyes sajátosságaiból fakadó, túlzott fragmentációja, amely az 1990-es évtized teljes politikai átstrukturálódásából keletkezett (és csak a 2008-as rendkívüli parlamenti választások eredményeként csökkent radikálisan¹), kétszer ítélve bukásra a jelentős számú szocialista és kommunista utódpártból és egyéb csoportosulásokból összetett balközép koalíciókat. A jobboldalon ugyanilyen visszatérő, konstans kihívás a (jelenleg is előtérben lévő) „BERLUSCONI-szindróma”, amely Európában nehezen érthető és ismételhető, sajátosan olasz jelenség. Kifejezetten és közvetlenül külpolitikai vonatkozású okra a vizsgált időszakban egyetlen kormány-átalakítás vezethető vissza: 2007. február elején a fél évvel korábban hatalomra jutott PRODI a szenátusban kisebbségből maradt és új kormányt kellett alakítania, mert nem kapta meg a szükséges többséget az afganisztáni olasz kontingens növeléséhez, továbbá koalíciós partnere, a Partito della Rifondazione Comunista elutasította a Vicenzában működő USA katonai támaszpont bővítésének tervét is (Italian Outlook 2007: 1-5.). Az olasz baloldal bukásánál további nemzetközi tényezőként jöhet még számításba az évtized második felére az európai baloldal (BLAIR, ZAPATERO) elméleti kiüresedése, valamint a MERKEL-SÁRKÖZY féle „demonstrációs hatás”.

A vizsgált másfél évtizedes időszaknak tehát egyik fontos tapasztalata a külpolitika viszonylagos folytonossága, amely mind a kül- és biztonságpolitikai célokban, mind a tartalomban megnyilvánul. Az egyes kormányzati ciklusok közötti különbségek főként a hangsúlyokban, eszközökben és a stílusban érhetőek tetten.

1) Fennmaradt és új elemekkel gazdagodott az olasz külpolitika három hagyományos, fő iránya, a transz-atlanti kapcsolat, az európai integráció és a mediterrán

1 A 2008. áprilisi rendkívüli választások által létrehozott új parlamentbe mindössze öt párt, a Forza Italia, az Alleanza Nazionale, a Lega Nord, a Partito Democratico és az Italia dei Valori került be, számos kisebb párt, pl. a két ex-kommunista formáció kimaradt a törvényhozásból. 2009 márciusában, a FI és az AN egyesülésével új, jobboldali gyűjtőpárt, a Popolo della Libertà jött létre, Berlusconi vezetésével.

orientáció, különös tekintettel a Balkánra. A prioritások sorrendjét illetően azonban eltérések tapasztalhatók a jobbközép és balközép kormányok megközelítéseiben.

BERLUSCONI második ciklusában, (2001-2006) szemmel láthatóan abszolút prioritást adott az USA-kapcsolatnak a többi iránnyal szemben. Feltétel nélkül állt az atlanti szuperhatalom mellé és támogatta szövetségese afganisztáni és iraki akcióit, távolodva ezzel európai partnereitől: Franciaországtól, Németországtól. (Az igen jelentős iráni olajimport miatt azonban tartózkodott a verbális konfrontációtól az iráni elnök fenyegető nemzetközi fellépései kapcsán.) Egyértelmű USA-barát és az európai kötődést nyíltan második helyre soroló politikája mellett azonban – a belpolitikai bírálatokat lecsillapítandó – tett időnként nyilatkozatokat, amelyekben legalább elvileg kiállt egy kiegyensúlyozottabb transz-atlanti kapcsolat és egy többpólusú világrend mellett, amelynek feltétele, hogy „*az EU nőjön fel az USA-val történő felelősség-megosztás képességéhez a világ békéjének és biztonságának érdekében*” (MENNITTI interjúja BERLUSCONIVAL, 2002).

Eltérő külpolitikai hangsúlyok voltak tapasztalhatók a jobbközép koalíció egyes pártjai részéről. Ezekből kiemelendő az – azóta BERLUSCONI gyűjtőpártjába beolvadt – Alleanza Nazionale cél-rangsora, amelynek első helyein a „nemzeti érdekek újra-értékesítése”, „az olasz nemzeti méltóság védelme”, „az európai és olasz érdekek összhangba hozatala”, az „utópista multilateralizmus” elutasítása, valamint a globális kihívások első helyén megjelölt „migrációs nyomás” visszaszorítása (FINI, 2006.) Az EU-tól való távolságtartás az AN esetében sem jelentkezett mindig nyílt formában: a párt képviselő-szóvivője egy 2006. tavaszi cikkében úgy jellemzi a külügyminiszter-pártelnök FINI-féle Európa-politikát, mint egy „meggyőződéses Európa-párti” személyiség irányvonalát, aki azonban szemben áll mind az „euro-utópizmussal”, mind az „euro-szkeptikusokkal”. (RONCHI, 2006: 21.)¹ Ugyancsak nem volt mindig egyértelmű a másik partner, a Lega Nord euro-szkepszise sem, hiszen a párt, legalábbis az 1990-es évek végén még a „régiók Európája” koncepciójában, a nagy önállóságú régiók laza konföderációjában vélte felfedezni saját szeparatista törekvéseinek elvi kereteit. (MOLNÁR, 2002: 153.)

A 2006-ban hatalomra jutott PRODI-kormány elődjéhez képest nagyobb hangsúlyt helyezett az európai és transz-atlanti kapcsolatok egyensúlyára. MASSIMO D'ALEMA miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter egy 2007 elején publikált programatikus írásában annak a meggyőződésének adott hangot, hogy az USA részéről a korábbi években tanúsított unilateralista konfliktus-kezelés helyett lehetséges és időszerű a visszatérés a multilateralista megoldásokhoz, így Európa és azon belül Olaszország újra reális szerepet játszhat. Ennek azonban alapfeltétele egyrészt Európa elvi és cselekvési egysége, másrészt annak belátása, hogy az USA nélkül az európai és globális biztonság nem több illúziónál. Ebből következően – D'ALEMA szerint – a BERLUSCONI-éra felfogásától eltérően – nem a két kötődési irány rivalizálására, hanem

1 A párt képviselői nyilvános fellépéseikben általában törekedtek a globalizációval, multikulturalizmussal kapcsolatos, kiegyensúlyozottabb megnyilvánulásokra. Ennek szemléletes példája Gianni Alemanno, az AN parlamenti képviselője, kabinet-miniszter (Róma későbbi főpolgármestere), aki egy 2005 tavaszán rendezett kerekasztal-vitán így fogalmazott: „A globalizáció korában történelmietlen és irreális lenne konfrontálódni a multikulturalizmussal, amely semmit sem von le a nemzeti identitásból.” és elhatárolódott mind Haider „radikális xenofóbiájától”, mind az Északi Liga „helyi érdekű” megközelítéseitől. Képviselők fóruma: Una nuova idea d'Italia címmel, Alemanno, Bondi, Follini képviselők részvételével, moderátor: Cristiana Vivencio. Ideazione Anno 12 N 2 Marzo-Aprile 2005. pp. 79-89.

összekapcsolására, szintézisére van szükség (D'ALEMA, 2007) Ezt a két kapcsolati főirányt egy harmadikkal kiegészítve, a neves publicista és politológus, ALDO RIZZO a következő formulába sűríti a PRODI-kormány külpolitikai krédóját: „Szövetség az Egyesült Államokkal, barátság Oroszországgal, de elsőbbség az EU-nak.” (RIZZO, 2006:748–749.)¹

A többpólusúvá alakuló világgazdaság változásai az elmúlt években inkább a balközép kormányokat ösztönözték a fő kapcsolati irányok átgondolására és a feltörekvő országokkal, főként Kínával és Indiával történő látványos gazdasági kapcsolatbővítésre. A 2007-ben lebonyolított olasz kormányfői és más magas szintű látogatások hozzájárultak ahhoz, hogy két év alatt mindkét országgal közel egyharmadával nőtt a kétoldalú kereskedelem volumene, jelentősen nőttek a befektetések és a vegyes vállalatok számai, beleértve a FIAT és az IVECO, a Finmeccanica és más nagyvállalatok új megállapodásait. Ezzel együtt az ország külkereskedelmének relációs szerkezetében továbbra is Németország, Franciaország, Nagy-Britannia és Spanyolország áll az első helyeken, az olasz működőtöke-kivitel pedig Kelet-Európa és a Balkán viszonylag olcsó munkabérű országaiba irányul.

2) A sorrend-viták ellenére is fennmaradt a folyamatosság az USA-val való különleges szövetségi viszony kérdésében. A korszak egymást váltó kormányainak programjai egyaránt hangsúlyozták e viszony fontosságát és az ország NATO-kötelezettségeinek teljesítését.

Ebből már a BERLUSCONI-kormány is kivette a részét, látványosan kiállva a 2001. szeptember 11-i terrortámadást elszenvedő USA mellett és a nemzetközi terrorizmus megfékezéséért, tevékenyen bekapcsolódva az afganisztáni és iraki NATO-, illetve USA-vezette műveletekbe. Emellett – G. W. BUSH elnökkel kialakított jó személyes viszonyára építve – BERLUSCONINAK sikerült komoly következmények nélkül elsimítania a kétoldalú kapcsolatokat megterhelő olyan, 2005–2006-os események felett kialakult vitákat, mint például ABU OMAR iszlám hitszónok olasz területen, CIA-ügynökök által történt elrablása, NICOLA CALIPARI olasz biztonsági tiszt USA őrszemélyzet általi lelövése bagdadi tús-mentő akciója közben, vagy az olasz titkosszolgálat kapcsolatfelvétele afganisztáni és iraki terrorista szervezetekkel, olasz túsokért fizetett váltságdíjak ügyében stb. Ugyancsak nem okozott törést a szövetségi viszonyban a kormánynak 2005 végén hozott elvi döntése az „Antica Babilonia” misszió keretében Irakban állomásozó 2700 fős olasz csapat-kontingens csökkentéséről (amelyet később a PRODI-kormány felgyorsított és a teljes kivonulásig vitt végig).

A PRODI-kormány rövid, kétéves regnálása idején, főként a kezdeti hónapokban egyes elemzők aggodalmuknak adtak hangot a felett, hogy az USA részéről rosszalással fogadják majd az amerikai-európai kapcsolati arányok helyreállítására irányuló olasz törekvéseket. Ez végül is nem következett be: a kapcsolatokban nem állt be törés, ellenkezőleg, USA-részről is nagyra értékelték a nemzetközi békeműveletekben tanúsított olasz helytállást, különös tekintettel a libanoni UNIFIL közös

1 A jelenkor egyik kiemelkedő olasz politológus-közírója, a balközép kormány külpolitikai tanácsadója, prof. Marta Dassu szerint a két nemzetközi kapcsolati pillérre – a biztonságot garantáló transz-atlanti kapcsolatra, továbbá a gazdasági stabilitást biztosító Európára – épülő, hagyományos olasz külpolitikai alapvetés a bipolaritás elmúltával már nem elegendő. Itália egyedül marad, ha nem válik egységes nemzetté, nem emelkedik felül mai, atlantistákra, Európa-pártiakra, pacifistákra való mély megosztottságán és nem gondoskodik önmagáról. „Nem az ENSZ, Amerika, vagy Európa fog gondoskodni rólunk, csak mi magunk” – írja a Corriere della Sera 2007. március 26-i számában.

ENSZ-EU erőiben való aktív és kezdeményező részvételt¹. A PRODI-kormány kezdetől világossá tette, hogy az USA-t az európai biztonság védelmezőjének tartja, európai kötődését nem a transz-atlanti kapcsolat rovására kívánja erősíteni.

3) Olaszország EU-politikájának folyamatos célja, hogy az integráció további mélyítési irányainak meghatározásában a másik három nagy tagállamhoz (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország) hasonló befolyást élvezhessen. Fontos célja e mellett, hogy a kevésbé fejlett déli tartományai számára uniós fejlesztési forrásokat biztosítson.

BERLUSCONI 2006-os második hatalomra lépésekor az Európai Unióval való kapcsolatát eleve megterhelték az 1994-es első, rövid kormányzásának negatív európai reakciói, különösen a kormányfő személyével, üzleti háttérével, illetve akkori, posztfasiszta és szeparatista szövetségeseivel szemben táplált uniós fenntartások. (A bizalmatlanság és távolságtartás a 2000-es évtized közepén is megmaradt, főként a jelentős EU-tagállamok nagy részében ekkor hatalmon lévő baloldali kormányok részéről.)

Bár az Unióval szembeni alapvető kötelezettségeit a második BERLUSCONI-kormány sem kérdőjelezte meg és az európai agenda alapvetőnek tekintett kérdéseiben (alkotmány-szerződés, 2003. évi olasz elnökségi prioritások) korrekt és aktív együttműködést tanúsított, mégis a ciklus egészében nyilvánvaló volt, hogy a kormányzat a transz-atlanti prioritáshoz képest másodrendűen kezeli az európai ügyeket, elvárásokat. A kormányfő, minisztertársai és a koalíciós pártok vezetői többször, nyilvánosan is hangot adtak az európai politikai integrációt és föderatív berendezkedést lényegében elutasító, euro-szkeptikus nézeteiknek, egy „nemzeti külpolitika” elsőbbségének. (E megnyilvánulásokat részben enyhítették a legutóbbi és a jelenlegi köztársasági elnök, CARLO AZEGLIO CIAMPI és GIORGIO NAPOLITANO inkább Európa-párti nyilatkozatai, amelyekben kiálltak az európai egység és az integráció további mélyülése mellett, beleértve a közös gazdaság- és környezetpolitikát, hatékony és közös terrorizmus-ellenes lépéseket. (CIAMPI, 2005, NAPOLITANO, 2005) A ciklus során a kormány kevés és általában eredménytelen erőfeszítést tett például a maastrichti kritériumok betartásáért, sőt, nem egyszer az uniós szabályrendszert, vagy éppen az euró bevezetését jelölte meg a hazai gazdasági nehézségek legfőbb okaként.

Ez utóbbiakért a BERLUSCONI-kormányt Brüsszelből folyamatos bírálatok, időnként szankciók is érték (2006-ban „túlzott-deficit-eljárás” és egyéb külön-eljárások is indultak Olaszország ellen). A kormánynak az EU-hoz való felemás viszonyát természetesen kihasználta a hazai ellenzék is, amelynek közírói a kormányfőt – az olasz történelem kiemelkedő alakjainak (DE GASPERI, SPINELLI, MORO, CIAMPI) „harcos európaiságához és elszánt föderalizmusához” képest – „langyos európaisággal” vádolták (RIZZO, 2006.) A kedvezőtlen média-képet tovább rontották a „Cavaliere” időnként botrányos Brüsszel-ellenes kirohanásai, például a 2003. évi „SCHULZ-incidens”, amelynek során BERLUSCONI „koncentrációs táborbeli kápó” szerepet ajánlott vitapartnerének, az Európai Parlament szocialista frakció-vezetőjének. Hasonló megütközést keltettek az Unióban egyes kabinet-miniszterek (ROCCO BUTTIGLIONE, MIRKO TREMAGLIA és mások) kisebbségellenes, homofób megjegyzései is.

¹ Egyes elemzők szerint az UNIFIL misszió sikere – amellet, hogy az EU közös kül- és biztonságpolitikájának is kezdeti, gyakorlati eredménye – az USA kormányzat berkeiben is erősítette azt a felismerést, hogy az ENSZ-nek és az EU-nak szerepet kell adni a válságok kezelésében és az unilateralizmust többoldalú megoldásokkal kell felváltani. (Ranieri, 2006: 725-727.)

Ilyen előzmények után a 2006-2008-os PRODI-kormánynak oka és alapja is volt arra, hogy elődjénél „Európa-hívőbbnek” tűnjék fel a közvélemény szemében, mint az ország tekintélyének és pozíciójának helyreállítója az Unióban. Először is, a középbal koalíció méltán építhetett az 1996-2000 között regnáló Olajfa-kormányok olyan uniós vonatkozású eredményeire, mint a gazdaság – nem kevés áldozattal történt – stabilizálása, az ország bevitelle az euró-övezetbe, s egy megnyugtató, integrációpárti Olaszország-imázs kialakítása. Másodszor, ROMANO PRODI (a közkedvelt „Professore”), az olasz baloldal integráló személyisége, 2000 és 2004 között, egy jobbra sikeres szakaszban elnökölte az Európai Bizottságot és joggal érezhette sajátjának az ötéves időszak mindhárom jelentős vívmányát: az euró bevezetését, a „tíz-es bővítést”, továbbá az EU alkotmány-szerződés kidolgozását és római aláírását, e mellett közvetlen és hatékony brüsszeli kapcsolatokkal rendelkezett. Harmadszor, a BERLUSCONI kommunikációs stílusa által lerontott olasz országhép rendbe hozásához mindössze egy új, kulturáltabb, bizalmat keltő államférfiúi attitűd szükségeltetett, erre pedig mind a kormányfő, mind jó néhány kulcsminisztere (FRANCESCO RUTELLI miniszterelnök-helyettes, kulturális miniszter, GIULIANO AMATO belügyminiszter (az európai alkotmányozó Konvent korábbi alelnöke), TOMMASO PADOA-SCHIOPPA gazdasági miniszter, EMMA BONINO Európa-ügyi és kereskedelmi miniszter, vagy a PDS egyik frontembere, az uniós ügyekben sokat szereplő WALTER VELTRONI római főpolgármester) különösen alkalmas személyi tulajdonságokkal rendelkezett. Végül PRODINAK a koalíción belül – szintén elődjétől eltérően – nem kellett megküzdenie nyíltan euro-szeptikus, vagy EU-ellenes erőkkel.

Így nem véletlen, hogy már a kormány programjának külpolitikai fejezete a „Több Európát, több Olaszországot!” szlogenre épült és fő irányai között olyan, az Unió által prioritásként kezelt területek szerepeltek, mint az integráció további mélyítése, az európai energetikai és kutatási együttműködés, a bevándorlás közös kezelése, a terrorizmus elleni közös küzdelem, a közös kül- és biztonságpolitika, valamint az európai biztonság- és védelmi politika (EBVP) civil komponensének (közös polgári védelem) fejlesztése és elkötelezettség a lisszaboni gazdaság- és társadalom-fejlesztési stratégia végrehajtásában tapasztalható lemaradások behozására. (GRECO et al., 2006: 17-35.)

A mérhető különbség azonban nem annyira a jelszavakban, inkább azokban a kormányzati intézkedésekben jelentkezik, amelyek célja a Brüsszel által kifogásolt gazdasági anomáliák kiküszöbölése, csökkentése volt. Így például Olaszországnak 2007-re sikerült az államháztartási hiányt a „maastrichti 3%” alá szorítani, s ezzel hatályon kívül helyeztetni az országgal szembeni „túlzott deficit” eljárást. (Más kérdés, hogy az ehhez szükséges megszorítások kimutathatóan hozzájárultak a 2008-as rendkívüli választások elvesztéséhez.) Egy, az elődjénél föderálisabb Európa-eszme jegyében PRODI és csapata erős elkötelezettséget tanúsított az Európai Alkotmány-szerződés tető alá hozása iránt (amíg ez lehetséges volt), s a mélyülés és bővítés összekapcsolása ügyében is, támogatva Horvátország felvételét, valamint a Balkán és Törökország európai perspektíváját. Brüsszelben nagyra értékelték a libanoni közös béke-műveletek (UNIFIL) kezdeményezésében és koordinálásában mutatott olasz aktivitást, továbbá – az EU melletti olasz kiállítás szimbolikus gesztusaként – 2007 elején a Római Szerződés aláírásának fél évszázados évfordulója alkalmából rendezett grandiózus politikai és kulturális esemény-sorozatot.

4) Mind BERLUSCONI, mind PRODI kormányai számára a harmadik fő külkapcsolati és befolyási prioritást a Mediterráneum és a Balkán jelenti. Kereskedelmi érdekei alapján, továbbá földrajzi helyzeténél fogva Olaszország komolyan érdekelt

a Földközi-tenger térségének biztonságában, az euro-mediterrán együttműködésben, az európai szomszédság-politika déli dimenziójának fejlesztésében. Ezt az érdekeltséget erősíti az a tény, hogy Olaszország a Délről induló tömeges migráció egyik cél-, illetve tranzit-országa.

Az adott kapcsolati főirányokat tekintve a két kormányzati periódus inkább hasonlóságokat mutat. Mindkét kormányzó csoport nagy jelentőséget tulajdonított a barcelonai folyamat elindulásának, majd annak meggyengülését követően a 2008-ban teljessé vált és lényegében francia kezdeményezésű Mediterrán Uniónak és támogat aktívan olyan regionális formációkat, mint a Dél-Európai Kezdeményezés (SECI), vagy az Adriai-Ión Kezdeményezés (IAI).

Mindkét kormány mediterrán politikájában komoly hangsúlyt kap a líbiai reláció. Az olasz energiaimportban növekvő hányadot képviselő líbiai olaj és gáz mellett a kapcsolatépítést olasz részről az a szándék is motiválja, hogy csökkentse a gyarmatának nemzetközi elszigeteltségét és – feledtetve az olasz gyarmatosítás negatív történelmi emlékeit – közelítse KADHAFI Líbiáját Olaszországhoz és Európához. Ebben a kapcsolatépítésben a balközép kormányzat egy 2000 km hosszú tengerparti autópálya megépítésének ígéretével, BERLUSCONI pedig a líbiai vezetőkkel való személyes diplomáciában jeleskedett.

A Balkán földrajzi közelségéből adódóan is az olasz külpolitika hagyományosan kiemelt iránya. Olasz részről aktív támogatásban részesült Románia és Bulgária uniós csatlakozása (a munkavállalási kvótarendszer fenntartásával), nem kevésbé a Nyugat-Balkán európai perspektívája. Olaszország, amely korábban, a kontakt-csoport tagjaként közreputas, a szerb és orosz álláspontokat is figyelembe vevő pozíciót képviselt a koszovói kérdésben, később az elsők között ismerte el az országgrész függetlenségét. Kulcsszerepet tulajdonít Szerbia stabilitásának és uniós közlekedésének. Horvátországgal és Szlovéniával a korábbi feszültségek a PRODI-kormány éveiben enyhültek, és később sem látszanak éleződni, amihez hozzájárult a FINI vezette, nemrég BERLUSCONI pártjába beolvadt AN álláspontjának mérséklődése.

A közel-keleti konfliktus rendezése érdekében a balközép kormány – BERLUSCONI inkább passzív és Izrael-barát magatartásával szemben – nagyobb aktivitást mutatott, beleértve a szélsőséges erőkkkel (Hamasz, Hezbollah) való dialógus iránti nyitottságot is. Ez az újszerű attitűd nyilvánult meg az iszlám, a fundamentalizmus és a terrorizmus megítélésében is. A 2000-es évtized közepén, széles értelmiségi vitákban és az elemző médiában kiformált új megközelítés szerint változtatni kell a terrorizmus megítélésén, azt nem csupán a Nyugat, hanem az egész világ (benne a muszlim országok) ellenségeként kell kezelni és elszigeteléséhez a leghatékosabb koalíciót kell létrehozni, amelybe mérsékelt arab nemzeti tényezők is beletartoznak. Szakítani kell a nyugati közhelyekkel, el kell választani például a jogos palesztin nemzeti törekvéseket a militáns fundamentalizmustól.¹ Ez az újszerű elvi megköze-

¹ Az iszlám politikai, nemzetközi szerepének és kezelésének újszerű olasz megközelítésére szemléletes példával szolgál az akkor még ellenzékben lévő baloldali Demokrácia és Szabadság Párt – Margherita által 2005. szeptember 29-30-án Velencében, „Iszlám és Demokrácia” címmel rendezett nemzetközi konferencia, amelynek előadói – Prodi, Rutelli, Cacciari velencei filozófus-polgármester, Casini kereszténydemokrata házelnök, Bonino EP-képviselő és mások – egybehangzóan kifejtették pl., hogy iszlám és demokrácia összeegyeztethetők, a jelenleg az iszlám vallással összefüggésbe hozott nemzetközi konfliktusok mélyebb okai nem a vallásban, hanem a muszlim világ elmaradottságában és politikai rendszereiben keresendők, az iszlám világ saját erejéből képtelen a változásokra ezért a Nyugat részéről újszerű, közhelyektől mentes

lítés azzal együtt példaértékű lehet, hogy az olasz mozgástér növelésén kívül kevés gyakorlati eredménnyel járt a vizsgált korszakban és nem látszik folytatódni a jelenlegi kormány külpolitikájában sem.

5) A három fő prioritás mellett minden olasz kormány kiemelt irányként kezeli Oroszországot. A hagyományos geopolitikai megfontolásokon túl oka ennek egyrészt az olasz gazdaság ráutaltsága az orosz kőolaj- és gázszállításokra (az olasz gázimport 32%-a Oroszországból érkezik), másrészt az elmúlt húsz évben Oroszországban történt olasz befektetések, érdekeltségek. Olasz szerzők nem tekintik véletlennek, hogy Oroszország G-7-be való felvételére, egyben a befolyásos csúcstalálkozók G-8-ra történő bővítésére 1994-ben a csoport olasz elnöksége alatt, éppen BERLUSCONI elnökletével került sor (CALAMIA, 2004: 269).

Míndez pozitív hatással van az Oroszországgal kialakított politikai kapcsolatok hangnemére is. A PRODI-kormány részéről a kapcsolatépítési eredmények külsődleges, személyes jelei kevésbé látványosak, a gyakorlati együttműködés eredményei viszont kézzelfoghatóbbnak tűnnek. Ide tartoznak például a Gazprom és az ENI PRODI 2006. nyári moszkvai látogatása során kötött stratégiai megállapodásai, az ENEL oroszországi tulajdonosi pozíció-szerzése, a Kék Áramlat, majd a Déli Áramlat gázvezetékek projektjei érdekében tett közös lépések, közös energia-bank stb.

Ez az erősödő kapcsolat tükröződik a PRODI-kormány politikusainak „megértő” álláspontjában, amely például a csecsenföldi orosz akciók, majd a 2008. évi grúzai háború során, illetve az oroszországi demokrácia-deficit megítélésében is megnyilvánult. E magatartás MASSIMO D’ALEMA egy 2007. májusi L’Espresso-interjújában a „kritikus nyomásgyakorlás” eszközében jelenik meg, ami azt jelenti, hogy az orosz vezetésen természetesen számon kell kérni az emberi jogok tiszteletét, azonban ezt barátként kell megtenni, nem pedig pl. Észtországhoz hasonló, hidegháborús hangnemben. (RIVA, 2007)

A kétoldalú kapcsolatok erősödése folytatódni látszik az új BERLUSCONI-kormány időszakában is. 2009-re Olaszország Oroszország 3. legfontosabb kereskedelmi partnerévé vált. A kormányfő – PUTYIN elnökkel fennálló jó személyes kapcsolatait felhasználva – továbbra is egyfajta hídszerepet kíván játszani Európa és Oroszország között.

6) A teljes vizsgált időszakban folyamatosan fennmaradt Olaszország hagyományos törekvése arra, hogy középhatalmi státuszát megerősítse és az európai nagyhatalmakkal azonos lehetőségeket kapjon az európai és globális kérdésekbe való beleszólásra és részese legyen az EU „kemény magjának”. (E törekvéseit csak részben sikerül valóra váltania, aminek legfőbb oka, hogy az elmúlt évtizedben a világgazdasági top-listákon a korábbi 5-6. helyről a tizedikre csúszott vissza és Németországon kívül Nagy Britannia és Franciaország is újra, jelentősen megelőzi, pl. a GDP volumenét és egy főre jutó mutatóit tekintve.) Különösen érzékenyen reagál minden olyan helyzetre, amikor kimaradni látszik fontos fórumokból, testületekből, vagy egyéb módon csökkennie részvételi lehetőségei. Jó példa erre az iráni nukleáris projektről történő tárgyalásokkal megbízott, kezdetben brit–francia–német, majd az ENSZ BT állandó tagjaiból és Németországból álló „P5+1-es kontakt csoport”, amelyhez való csatlakozásra már a PRODI-kormány is törekedett, majd 2008 nyári kormányra lépése után BERLUSCONI újabb erőteljes kísérleteket tett. (ACCONCIA, 2006)

kezelést és differenciált támogatást igényel, beleértve az Euro-Mediterrán Partnerség és a barcelonai folyamat által kínált lehetőségeket is. Forrás: a szerző saját feljegyzése.

Ez az „egyenjogúsítási” és „látható jelenlét iránti vágy” („presenzialismo”) hatotta át az évtized olasz kormányainak az ENSZ reformjával kapcsolatos törekvéseit. (Olaszország a világszervezet hatodik legmagasabb hozzájárulását nyújtó tagállama.) Különös nyíltsággal mutatkozott ez meg a Biztonsági Tanács összetételéről szóló javaslatok vitáiban, ahol az olasz diplomácia kezdetben egy olyan megoldást támogatott, amely – nem növelve az állandó tagok számát – az EU számára biztosított volna az állandó tagok között egy helyet, rotációs alapon, elvonva ezzel Nagy-Britannia és Franciaország önálló helyeit és blokkolva Németország saját állandó tagságra irányuló törekvéseit. A javaslat előre látható elutasítását követően – a BT-reform javaslatainak egyikét jegyző ún. „Uniting for Consensus” csoportosulás vezetőjeként – kezdeményező szerepet vállalt egy olyan megoldásban, amely az állandó tagok számát változatlanul hagyná, a nem állandó tagok számát pedig 20-25 főre növelné, bevezetve a „fél-állandó tag” fogalmát, e mellett a regionális csoportok szerepének növelésével – megnövelné Olaszország bejutási esélyeit, más regionális közép-hatalmakkal együtt. A BT-reform megrekedése miatt jelenleg egyik változat sem tűnik időszerűnek. Olaszország – korábbi hasonló elkötelezettségei mellett – a 2000-es években részt vállalt ENSZ-békefenntartó műveletekben Etiópia-Eritreában, Szudánban és legutóbb Libanonban, ezen kívül a NATO, az EU és az EBESZ hasonló műveleteiben a Sinain, Albániában és Afganisztánban, összesen 8-9000 katonával. Ez egyes elemzők szerint fordulópontot jelent Olaszország és a külvilág viszonyában, amennyiben az új évezred első évtizedének végére Itália a biztonság fogyasztójából annak társ-előállítójává vált. (Olaszország ENSZ-beli szerepéről és békeműveletekben való részvételéről bővebben: FOIS-PAGANI, 2008: 79-86., LEANZA:2007:51-63.)

7) A külpolitika stílusát tekintve markáns és jórészt személyiségfüggő különbségek láthatók a két kormányzat között. A PRODI-féle visszafogott, inkább a tartalomra koncentráló, gyakran jellegtelen megnyilvánulásokkal szemben az üzletember BERLUSCONI nagyobb jelentőséget tulajdonít a személyes diplomáciának, a külföldi tárgyalópartnerekkel kialakított közvetlen, barátságos viszonyoknak (beleértve a gazdaságdiplomáciai lobbizást is), ez úton is növelve országa mozgásterét. Ez a sajátos kommunikáció tagadhatatlanul hozott eredményeket, főként a BUSH és PUTYIN elnökökkel kialakult kötetlen eszmecsere keretében. Az informális attitűd erőltetése és nem egyszer előforduló túlzásai azonban – mint például a finn köztársasági elnök-asszony 2006. évi római látogatása esetében, vagy a 2008. G-20 találkozón – botrányos visszhangot is kiváltottak a nemzetközi médiában.

(Válság és megújulás: a legújabb BERLUSCONI-korszak kihívásai) A 2008 nyarán, rendkívüli parlamenti választások útján újra hatalomra jutott BERLUSCONI-kormány külpolitikáját ma még korai volna értékelni. Annyi minden esetre rögzíthető, hogy az a folyamatosságra épül és nem tartalmaz a korábbi jobb- illetve balközép koalíciókéhez képest vadonatúj elemeket. Az új kormány programjában hangsúlyosan szerepel a transz-atlanti elkötelezettség, a külföldi katonai szerepvállalás fenntartása (beleértve az afganisztáni olasz kontingens növelését), a közel-keleti kérdés „ki-egyensúlyozottabb kezelése”, a nemzetközi intézmények reformja. EU-politikájában kiáll a Lisszaboni Szerződés mielőbbi hatályba léptetése mellett. Alapvető kontinuitás nyilvánul meg a mediterrán és balkáni prioritások tekintetében is.

Lényegi hangsúly-eltolódás észlelhető a gazdasági-külgazdasági prioritások irányában. Bár a PRODI-kormány költségvetési kiigazításainak eredményeképpen az államháztartás helyzete és a foglalkoztatás javult, BERLUSCONI egy csaknem olyan

mértékben ellentmondásos és instabil gazdaságot vett vissza, mint amelyet két évvel korábban átadott, lassú növekedéssel, zéróhoz közelítő beruházási rátával, 104,5% GDP-arányos államadóssággal, komoly regionális fejlettségi különbségekkel, stagnáló, illetve tovább romló életkörülményekkel, nehezen kezelhető helyi katasztrófa-helyzetekkel (pl. nápolyi szemétügy).

Igy már a 2008. évi választási kampány idején átfogó koncepciók láttak napvilágot a kihívások kezelésére. Ezek közül nagy hatású a kormány régi-új gazdasági csúcsminiszterének, GIULIO TREMONTINAK 2008 tavaszán megjelent „Félelem és reform: a közelgő európai válság és leküzdésének útjai” c. elemző röpirata, amelyben a tudós-politikus szerző – több ponton szembe menve a korábbi jobbközép kormányok filozófiájával – többek között a külpolitikát és külgazdaság-politikát is érintő olyan vezérelveket, kitörési irányokat javasol, mint az európai értékek és identitás erősítése, az EU valós, politikai Unióvá formálása, közös európai érdekeken alapuló egységes gazdaságpolitika (akár a WTO-val szemben is), iparpolitika, energia-program kidolgozása, transz-atlanti kereskedelmi unió az USA-val, szabadpiaci elvek és nemzeti érdekek egyeztetése, a világgazdasági változásoknak jobban megfelelő nemzetközi pénzügyi rendszer (Bretton Woods 2) létrehozása. (TREMONTI, 2008). Érdekesség, hogy ez az alapvetés több ponton megegyezik a PRODI-kormány által felkért, neves közéleti és üzleti személyiségekből, szakértőkből álló stratégiai munkacsoport ugyanekkor megjelent jelentésének javaslataival, mint például az európai védelmi dimenzió tovább-fejlesztése, integrált európai energia-piac, nukleáris energia-együttműködés, EU súlyának növelése a nemzetközi gazdasági-pénzügyi intézményekben stb. (Il Messaggero, 25 Marzo, 2008.)

A közéleti és akadémiai viták kiút-kereső javaslatait egyre inkább felülírja a 2008-tól kibontakozó nemzetközi pénzügyi és reálgazdasági válság, amelynek hatása alól természetesen Olaszország sem kivétel. Hivatalos források szerint (ISTAT) 2008-ban az egy főre jutó GDP 0,9 százalékkal csökkent, idén várhatóan további 5-6%-kal esik, a munkanélküliséget 10% fölé prognosztizálják. A válság hatására az államháztartási deficit várhatóan újra 3% fölé emelkedik, az államadósság pedig elérheti a 115-120% körüli uniós csúcst, utóbbi háttérben többek között az export 10%-ot meghaladó csökkenése áll (ISTAT, napi sajtó).

Az elmúlt hónapokban a kormány számos válságkezelő intézkedést hozott, ezek közé tartozik a megtakarítások garantált hozamú államkötvényekbe történő befektetésének ösztönzése, az állami nagyberuházások (autópálya-építés, gyorsvasúthálózat bővítése és más infrastrukturális fejlesztések), energia-diverzifikáció, bankok pótlólagos tőkéhez juttatása. A lakosságot közvetlenül érintő kompenzációs intézkedések között említendők a lakáshitel-kamatok és közüzemi szolgáltatási díjak maximalizálása, illetve átmeneti befagyasztása, SZJA-kedvezmények, autó-, bútor- és háztartásigép-vásárlási piacösztönző programok indítása. A már megtett, illetve rövid és középtávon tervbe vett lépések a kereslet élénkítésére, a meglévő termelési kapacitások és pénzügyi struktúrák megőrzésére, különösen a hazai kis- és középvállalatok támogatására, a lakosság vásárlóerejének megőrzésére irányulnak. Nyitott kérdés – és nemcsak Olaszország, hanem más uniós tagállamok esetében is –, hogy a gazdaságélénkítés céljaira mekkora mozgásteret hagynak a maastrichti sarokszámok a kormányzat számára.

A válságból való kilábalás lehetőségeiről, módozatairól ma élénk eszmecsere folyik az olasz akadémiai életben és a médiában. A vitákban többek részéről is felmerül az a javaslat, hogy Olaszország számára a valós kitörési pontot ne a nála nagyobb gazdasági erőt képviselő hatalmakkal történő, mennyiségi mutatókkal mérhető ver-

sengés jelentse, hanem a minőség, a hagyományos és új „Made in Italy” termékek és szolgáltatások, az ezek fejlesztéséhez szükséges technológia és innováció. Ehhez azonban jelentős beruházások szükségesek, amire csak nagyobb vállalatok képesek. Ezért újra előtérbe kerül a már évekkkel ezelőtt felmerült „optimális vállalati méretek” kérdése, azaz a „piccola Italia” vs. nagyvállalatok dilemmája, végső soron az olasz iparszerkezet azon belső ellentmondása, hogy a szakmai és politikai közvélemény által preferált kis- és középvállalatok általában nem képesek a szükséges fejlesztések finanszírozására. (Bővebben l. az EU Bizottság volt alelnöke, jelenlegi külügyminiszter cikkét, FRATTINI: 2006))

Az új évezred fontos, közvetlen külpolitikai vonzatú kihívásai között érdemel kiemelés a migráció kérdése. Itt nem annyira a kifelé irányuló emigrációról van szó, amely hagyományos történelmi jelenség, s eredményeként ma már megbízható becslések szerint 55-65 millió olasz származású ember él a határokon kívül (tehát kb. annyi, mint a határon belüli 57 milliós lakosság), Európában, az USA-ban, Kanadában, Dél-Amerika országaiban, Ausztráliában és másutt. Többségük a 19-20. század kivándorlóinak leszármazottai, illetve vendégmunkások, kapcsolataikat az anyaországgal korlátozás nélkül tartják, hazautalásaik a nemzeti számlák jelentős tételei.

A határon túli olasz közösségekkel kapcsolatos, részben belpolitikai vonzatú egyik fontos intézkedés a 2001. évi választási törvény módosítása, amely a Parlament alsóházában 12 helyet különít el a külföldön élő olasz állampolgárok képviseletére. A másik, külpolitikai szempontból lényeges fejlemény a második BERLUSCONI-kormány hivatali ideje alatt, 2006 februárjában elfogadott törvény, amely a Horvátországban és Szlovéniában élő legfeljebb 100 ezer olasz származású személynek és leszármazottaiknak lehetővé teszi az olasz állampolgárság megszerzését. (A jogszabály komoly vitákat váltott ki a két partnerországgal, ám a kétoldalú viszonyban ennél sokkal több problémát okoz a második világháború után elűzött olaszok horvátországi ingatlanvásárlásainak lehetősége, kártérítési igényeik kérdése, amely kapcsán Olaszország a horvát EU-csatlakozás blokkolásával is fenyegetőzött) (BOTTONI, 2000, VIZI, 2003)

A migrációs problémakör súlyosabb vetülete az Itáliába irányuló bevándorlás, amelynek 1990 utáni tömegessé válása jelentősen megváltoztatta az ország etnikai összetételét. Az olasz alkotmány és a vonatkozó joganyag a „kisebbségek” fogalmát a nyelvi kisebbségekkel azonosítja és védelmet biztosít a francia, német, horvát, szárd, albán, görög stb. minoritásoknak. (Dél-Tirol széles körű törvényhozási, közigazgatási, pénzügyi és nyelvi-kulturális autonómiáját nemzetközi intézmények példaértékűnek tekintik.) Ezeket túl azonban az országban még több százezer fős marokkói, délszláv, máltai és egyéb migráns csoportot regisztrálnak, ehhez jön az illegális (albán, román, afrikai) bevándorlók ellenőrizhetetlen sokasága.

Olasz sajtóadatok szerint 2007 végén az országban 3,5-4 millió bevándorló él, közel kétharmada az északi tartományokban. (Ezzel az adattal Itália az EU befogadó országainak élmezőnyében foglal helyet.) Kb. minden tizedik munkavállaló közülük kerül ki, főként az építőiparban, a mezőgazdaságban, és a családi szolgáltató, takarító szektorban. A bevándorlók közel egyharmada muszlim, ami beilleszkedési, kulturális, oktatási és egyéb nehézségek sokaságát veti fel. Különösen érzékeny problémagóc a romániai illegális bevándorlók ügye, akiknek főváros környéki barakkvárosai, illetve közbiztonságot veszélyeztető cselekedetei komoly viharokat váltanak ki a közvéleményben, s a kérdésben megmutatkozó kormányzati tehetetlenség a 2008-as választási kampány egyik fontos témájává vált. A BERLUSCONI-

kormány két irányban keresi a megoldást: egyrészt szigorítja a bevándorlás, a tartózkodási engedély és a regisztráció szabályait (e lépései nem mindig vannak összhangban az uniós előírásokkal), másrészt diplomáciai nyomást igyekszik gyakorolni Líbia és más afrikai kibocsátó, illetve tranzit-országok irányában a migrációs folyamatok ellenőrzés alatt tartása, a legális migráció kétoldalú szerződéseiben való szabályozása az érintett országokkal, az illegális bevándorlás visszaszorítása érdekében. A migrációval kapcsolatos kihívások politikai kezelésében a kormányzat – nem egyszer a SÁRKÖZY által képviselt alapelvekre hivatkozva a bevándorlók kötelességeit hangsúlyozza, kiemelve a befogadó ország hagyományainak, kultúrájának, törvényeinek és szokásainak tiszteletben tartását (GALLO interjúja GIANFRANCO FINIVEL, 2007).

Ma még nehezen látható, mennyit sikerül megvalósítani a BERLUSCONI-féle régi-új külpolitikából. Bizonyosnak látszik, hogy a Lisszaboni Szerződés hatályban lépése útjában álló akadályok elhárulása kedvezőbb feltételeket teremt az EU további mélyüléséhez és ezen belül Olaszország Unión belüli helyzetének szilárdításához. Nem egyértelmű azonban, milyen konkrét hatással lesz Olaszország uniós helyzetére és befolyására az intézményi reform, milyen pozíciókat szerezhethet Itália a Lisszaboni Szerződés által megszabott új keretek között, az új testületekben, a létrehozandó egységes külügyi szolgálatban, illetve egyéb, nem intézményesített formációkban (például a nagy és közepes tagállamok „direktóriumában”). Az sem világos még, nyújtanak-e lehetőséget érdemibb globális jelenlétre Itália számára az OBAMA-adminisztrációnak a multilateralizmus és partnerség helyreállítása irányában lassan bontakozó törekvései. Természetesen továbbra is komolyan befolyásolhatja az olasz esélyeket a világgazdasági válság mélysége és időtartama, valamint az olasz gazdaságra gyakorolt, hosszabb távú hatásai. Végül a nem távoli jövőben meghatározók lehetnek – és nem csupán a külpolitika szempontjából – a „BERLUSCONI-szindróma” fejleményei, nevezetesen az az egyre súlyosbodó belpolitikai dilemma, hogy megmaradhat-e egy köztörvényes eljárásokban érintett, büntetőjogi mentesség (ALFANO-törvény) által már nem védett, súlyos magánéleti botrányokkal is terhelt politikus az államélet második legmagasabb posztján.

Felhasznált irodalom

- ACCONCIA, GIUSEPPE: L'Italia iperattiva che cerca il dialogo con Teheran. *Affari Internazionali*. Rivista online di politica, strategia ed economica, 6.10. 2006.
- D'ALEMA, MASSIMO: Interessi e valori: La politica estera italiana. *Italiani-europei* 2007/1. pp. 15-28.
- ANDREIDES GÁBOR: A magyar rendszerváltás és Olaszország. www.grotius.hu/doc/pub/ZXSEYA/2009
- BOTTONI, STEFANO: Kisebbségpolitika és állampolgárság. *Regio*, 2000, 11.1. 129-139.old.
- CALAMIA, PIETRO: L'Italia nella politica internazionale. *Affari Esteri* a. XXXVI. N 142, Aprile 2004, pp.267-274.
- CIAMPI, CARLO AZEGLIO: Europa: é ora di riprendere il cammino. *Bulletin européen* Edizione italiana Marzo 2007 n. 682.
- Energia-Konferencia, Róma, 2007.febr. 13. MASSIMO D'ALEMA miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter bevezető előadása. (A szerző saját feljegyzése.)

- FINI, GIANFRANCO, L'Italia nel mondo: continuità e rinnovamento. In: Proposte per il programma delle commissioni Politica Estera, Europa, Italiani nel mondo, III Conferenza Programmatica, Alleanza Nazionale, Roma, 3-4-5 Febbraio, 2006.
- FOIS, GIOVANNA ANTONIA, PAGANI, FABRIZIO, A wolf in sheep's clothing? Italy's policies toward international organisations. *Journal of Modern Italian Studies* 13 2008, pp.75-88.
- FRATTINI, FRANCO: La „piccola Italia”. *Charta Minuta AX N84*, Settembre 2006, pp. 1-3.
- GALLO, MAX, La parola chiave di Sarkozy? La speranza. Intervista con Gianfranco Fini. *Charta Minuta*, Marzo 2007, pp. 1-4.
- GRECO, ETTORE, PADOA-SCHIOPPA, TOMMASO, SILVESTRI, STEFANO: Quindici punti per la politica europea dell'Italia. Istituto Affari Internazionali, Roma, 2006.
- GYAPAY DÉNES: Olaszország külkapcsolatai. *Változó világ VIII. évf. 49.sz.*
- HORVÁTH JENŐ: Az olasz külpolitika Európa-pilléréről. In: Kiss J. László (szerk.): *A huszonötök Európái*. Osiris, Bp., 2005. 226-264. old.
- PRODI conquista la doppia fiducia di Washington e dei neocomunisti. *Italian Outlook – facts and analysis*. Anno 16. N.3. 23 Gennaio 2007
- JUHÁSZ DEZSŐ: Olaszország és a NATO. *Hadtudomány X. évf. 3.sz. 15-24.old.*
- LEANZA, UMBERTO: Il nuovo multilateralismo nel mantenimento della pace: Nazione Unite ed Unione Europea. *La Comunità Internazionale*, Vol. LXII 2007.
- MOLNÁR ANNA: Az Északi Liga: egy párt, amely kitalálja és képviseli Padániát. *Pro Minoritate*, 2002, tavasz, 137-154.old.
- NUTI, LEOPOLDO: La sfida nucleare. La politica estera italiana e le armi atomiche 1945-1991. Il Mulino, Bologna, 2007.
- MAGAI ISTVÁN: Hogyan tovább, Itália? Az olasz parlamenti választások eredménye és az olasz EU-politika várható alakulása. *Európai Tükör 2008/6. sz. 31-38. old.*
- MANCINI, G. FEDERICO, The Italians in Europe, *Foreign Affairs*, Mar/Apr 2000. pp. 122-135.
- MENNITTI PIERLUIGI: Così ho cambiato la politica estera. Intervista a SILVIO BERLUSCONI. *Ideazione*, Novembre-Dicembre 2002.
- GIORGIO NAPOLITANO olasz köztársasági elnök beszéde Európa jövőjéről, Riga, 2007 április 10. MTI összefoglaló.
- Nucleare: quale futuro nella politica energetica italiana. 17.Giugno, 2005, *Atti23, Osservatorio Parlamentare, Charta*, Roma, 2005.
- PANKOVITS JÓZSEF: Az olasz politikai pártok válaszutja a 20. század végén. *Politika-történeti füzetek VIII. Napvilág, Bp., 1998.*
- PANKOVITS JÓZSEF: Fejezetek a magyar-olasz politikai kapcsolatok történetéből (1956-1977). *Gondolat Bp., 2005.*
- PANKOVITS JÓZSEF: Olaszországi választások, 2006 – Miért veszített Berlusconi? *Politikatudományi Szemle 2006/2-3. sz.*
- RANIERI, UMBERTO: L'Europa, Le Nazioni Unite e la missione italiana in Libano. *Ideazione*, Ottobre, 2006. pp.723-727.
- RAPCSÁK JÁNOS: Követő külpolitika. Az olasz Európa-politika a második világháború után. In: KISS J. LÁSZLÓ (szerk.): *A tizenötök Európái: közösségi politikák – nemzeti politikák*. Osiris, Bp., 2000. 193-226.old.
- RIVA, GIGI: Orizzonte Massimo, Intervista con Massimo D'Alema. *L'Espresso*, 11 Maggio, 2007.
- RIZZO, ALDO: La rivincita dell'Europa e dell'Italia in Libano. *Affari Esteri*, Ottobre 2006, pp. 743-749.

RONCHI, ANDREA: L'interesse nazionale in un mondo che cambia. Charta Minuta Anno 10. N.87, Dicembre 2006.

TREMONTI, GIULIO: La paura e la speranza – Europa: la crisi globale che si avvicina e la via per superarla, Roma, 2008.

VIZI BALÁZS: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig – az olasz állampolgárság kiterjesztése az ezredfordulón. Kisebbségkutatás, 2003/4. sz.